

YOSH BOLALARNING AQLIY TARAQQIYOTINI RIVOJLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

Tursunmuxamedova Sojida Abulqosim qizi

Namangan viloyati Chust tuman Maktab va maktabgacha ta'lim bo'limiga
qarashli 48-MTT tarbiyachisi

E-mail: g.Tursunmuxamedova@Sojidaxon.uz

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada kichik yoshidagi bolalarning maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil etiladigan mashg'ulotlarda qiziqishlari va harakatchanligini oshirish, ulardagi aqliy taraqqiyot rivojlanishiga ta'sir etuvchi didaktik o'yinlar, omillar va ularning ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: aqliy rivojlanish, taraqqiyot, kichik maktab yoshi, qiziqish, o'qish, topshiriq, axloqiy sifat, mustaqil fikrlash, malaka va ko'nikma.

FACTORS AFFECTING THE INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN

ABSTRACT

The article provides information on the educational activities, interests and mobility of primary school children, factors affecting the development of their intellectual development, the interests of students, the development of intellectual development and their significance.

KEYWORDS: mental development, academic performance, student, primary school age, interest, reading, homework, moral qualities, independent thinking, skills and abilities.

KIRISH

Bugunga kunda mamalakatimizning rivojlanishi va ravnaqi uchun xizmat qiladigan, aqliy rivojlangan, iste'dodli yoshlarni tarbiyalash talab etilmoqda. Shunday ekan ta'lim jarayonini mukammallashtirmay jamiyat talab etayotgan yoshlarni shakllantirib bo'lmaydi.

Ma'lumki, har qanday insonning o'sish, rivojlanish va shakllanish davrlari ta'lim-tarbiya faoliyatisiz amalga oshmaydi. Aqliy taraqqiyot va ta'lim-tarbiya, bir-biriga

chambarchas bog'liq faoliyatdir. Mashg'ulotlar jarayonida bolalar faollik ko'rsatmasa amalga oshirilayotgan tadbirlar ko'zlangan natijani bermaydi. Ta'lim jarayonida bolalarni mustaqil ishlashga o'rgatish muhimdir. Kichik maktab yoshidagi bolalarning asosiy faoliyati o'yinlar va amaliy ishlar hisoblanadi. Bu faoliyat bolalarda nutq, tafakkur, qobiliyat rivojlanishi uchun yangi sharoit yaratadi. Maktabgacha- ta'lim tashkilotiga kelgan bola o'z atrofidaqlar bilan psixologik jihatdan yangi munosabat tizimiga o'tadi.[1]

U o'zining hayotini tubdan o'zgartirishni, yangi majburiyatlarni, o'quv faoliyati talablariga bo'ysunishni, har kuni bog'chaga borishni his eta boshlaydi. Oila a'zolarining bola o'quv faoliyati yutug'lari bilan qiziqayotganligi, shuningdek, uni nazorat qilayotganligi, unga qilinayotgan yangicha shakldagi munosabat uning ijtimoiy mavqei o'zgarganligini to'la his etishga o'ziga nisbatan munosabatning o'zgarishiga asos bo'ladi.

Mashg'ulotlar jarayonidagi barcha imkoniyatlar orqali kichik yoshdagi bolaning bilimlarni egallash ko'lamini kengayadi, qiziqishlari ortadi, ijodiy izlanish qobiliyati rivojlanadi, tafakkurning faolligi, mustaqilligi ortadi, aqliy imkoniyatni ishga solish vujudga keladi. Ular har bir narsaga berilib, sinchkovlik bilan ular o'rtasidagi farqni ajratish, umumlashtirish, xulosa chiqarish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bola bog'chaga qadam qo'yishi bilanoq unga bo'lgan munosabat va talablar orqali o'ziga xos bo'lgan aqliy rivojlanish xususiyatlari uchun imkoniyatlar va shart – sharoitlar yaratish oila, maktabgacha ta'lim tashkiloti tizimiga ulkan ma'suliyat hissini yuklaydi. Kichik yoshdagi bolalar ishonuvchan, tashqi taassurotlarga beriluvchan bo'ladilar. [2]

Buyuk alomallarimiz ta'kidlaganlaridek, kishining fe'l atvori hammadan ko'ra ko'proq hayotining dastlabki yillarida tarkib topadi va unda shu davrda paydo bo'lgan sifatlar mustahkam o'rnashib, kishining ikkinchi tabiatiga aylanadi. Insonning ikkinchi tabiatida tabiiy hissiyotlarni fazilatlarni tarkib toptirish yuksak axloq normalarini shakllantirish uchun butun ma'suliyat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mashg'ulot o'tuvchisi ustozning zimmasiga tushadi. Bolaning mazkur davrida o'qituvchining har bir gapi har bir hatti harakati ta'sir ko'rsatish, uning uchun haqiqat mezonini vazifasini bajaradi. Chunki kichik yoshdagi bolalar o'qituvchilarga qattiq ishonadilar. Uning fikr mulohazalariga quloq soladilar. Talablariga hamisha amal qiladilar. U bergan topshiriqlarni bekamu-kust bajarishga intiladilar. To'g'ri mulohaza yurtishga o'rganish, noma'qul ishlarni qoralash, mustaqil fikr bildirish, yaxshi fazilatlarga odatlantirishda birgalikda kitob o'qish,

ko`rilgan tomoshalarni birgalikda muhokama qilish, shu bilan birga, amaliy mashg`ulotlarda didaktik o`yinlardan foydalanish muhim va samaralidir[3]

Kichik maktab yoshdagi bolalarning axloqiy sifatlarni rivojlantirishdagi ko`zlangan maqsadga erishish uchun ularning yoshi va psixologik xususiyatlarini hisobga olish shart. Ma'lumki, bolalarning psixologik xususiyatlari har xil bo`lib, bitta bolaga muvaffaqiyat bilan qo`llangan tarbiyaviy ta'sir vositasi boshqa bir bolaga qo`llanilganda kutilgan natijani bermasligi mumkin. Tarbiyaviy tadbirlar bolalarga yakka-yakka yondoshib, amalga oshirilsa, yaxshiroq samaraga erishilishi shubhasizdir. Mazkur vazifalarni amalga oshirish o`qituvchi bolalarning xususiyatlarini qanchalik o`rganganligiga bog`liqdir. Ta'lim jarayonida har bir bolaning psixik dunyosiga oqilona yo`l topa olish muvaffaqiyatlarning garovidir. [4]

Ta'lim - tarbiya jarayonida bolalarni hayoti va faoliyatini shunday uyushtirish lozimki, bunda bola shaxsining kichik yoshdagi bolalarga xos xususiyatlari toboro boyib va mustahkamlanib borishi lozim. Psixologlarning ta'kidlashicha, bog`cha yoshdagi bolalarning u yerga ilk qadami davrida, dastavval, ayrim faktlarga, boshqa narsalardan ajratib olinadigan hodisalarga nisbatan qiziqishlari hosil bo`ladi. Mashg`ulotlar davomida kichik yoshdagi bolalarning aqliy qobiliyatlari qiziqishlar bilan birga faollashib, uning shaxsiy individual sifatiga aylanib boradi. Didaktik o`yinlar esa, ana o`sha aqliy faoliyatini yanada rivojlantiradi. Kichik yoshdagi bolalarning qiziqishlari mazmuni, barqarorligi jihatdan hilma –xildir. Keng mazmunli va barqaror qiziqishlar bolalarning yoshligidan paydo bo`la boshlaydi. [5]

MUHOKAMA

Ma'lumki, kichik yoshdagi bolalarda xali qiziqishlar yaqqol namoyon bo`lmaydi, ular mashg`ulotlar jarayonida hamma narsalarga qiziqish bilan munosabatda bo`ladilar. O`zlari o`zlashtirgan faoliyat ularni qanoatlantiradi. Keyinchalik esa, sabablarni, qonuniyatlarni, hodisalar o`rtasidagi aloqa va bog`liqliklarni bilib olish uchun bo`lgan qiziqishlar rivojlanadi. Agar kichik yoshdagi bolalarni "Bu nima?" – degan savol ko`proq qiziqitirsa, bir muncha kattaroq yoshdagi bolalar uchun "Nima sababdan?", "Qanday qilib?" degan savollar muhim bo`lib qoladi. Asta sekin mashg`ulotlar jarayonida malakasining rivojlanishi bilan kitob o`qishga, rasm chizishga yoki biror narsalarni yashashga qiziqish yuzaga keladi. Maktabga borgach esa, dastavval, kitoblarni tez o`qishga, undan so`ng esa mazmuni o`tkir va qiziqarli bo`lgan muayyan adabiyotlarni, ertaklarni o`qishga, keyinchalik qiyin bo`lmagan ilmiy sarguzashtlar haqida kitoblarni o`qishga qiziqish paydo bo`ladi. Kichik yoshdagi bolalarni o`zlashtirayotgan materialning mazmuni, o`qish ishlarining

ayrim usullari o'ziga jalb eta boshlaydi. Bu yoshdagi bolalar aqliy faoliyat usullari, o'z xotirasi, nutqi, diqqati hamda irodasini o'stirish bilan bog'liq bo'lgan barcha ishlarga qiziqqa boshlaydi. Bunday hollarda didaktik o'yinlarning ahamiyati va samarasi judayam katta.[6]

Mashg'ulotlar davomida bola qaysi ishdan ko'proq qanoat hosil qilsa, shu ishlar unda qiziqish paydo qiladi. Bola ma'lum ishni bajarayotganda o'ziga bo'lgan ishonchni yo'qotmasligi, o'ziga topshirilgan ishni bajara olishni bilish, buning uchun esa faqat g'ayrat – shijoat ko'rsatish kerakligini anglashi kerak. Bog'cha yoshidagi bolalarda ta'lim va tarbiya olish, dam olish tartibining to'g'ri uyushtirilishi ularda qiziqishlarning barqaror rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. bolalarning qiziqishlari kattalarning diqqat-e'tiborida bo'lishi lozim. Bolalarni ijobiy qiziqishlari kattalar tomonidan rag'batlantirishi, quvvatlantirilishi kerak. Ularni qiziqishlarini payqamaslik, uning uchun eng sevimli, doimo o'ziga jalb etadigan faoliyatni e'tiborga olmaydigan tarbiyachi va ota-onalar yomon pedagog va yomon tarbiyachidir. Bog'cha yoshidagi bola uchun bog'chadagi o'qituvchi (tarbiyachi) hayotining eng yaxshi ideal insonidir. [7]

Doimo oldinga qarab intiluvchi, mazmunli, keng qiziqishlar bilan yashovchi o'qituvchi kichik yoshdagi bolalarga mashg'ulotlar davomida didaktik o'yinlardan foydalanib, xulosa o'rnida yuksak ma'naviy qiziqishlarni, axloqiy rivojlanishni paydo bo'lishiga yordam beradi. Shu bilan bir qatorda, texnikaga yoki zamon bilan hamnafas bo'lgan qiziqishlarni rivojlantirishiga yo'l-yo'riq ko'rsatadi. Masalan, didaktik o'yinlarda bolalar parandalarni, uy hayvonlarini bajonidil boqadilar va oqibatda ulardan mehr-shavfqat, sadoqat yoki do'stlik kabi ezgu hislatlarni o'zlariga oladilar. Bu esa bolalarni bilish darajasini rivojlanishiga ta'sir etib boradi. Kichik maktab yoshidagi bolalarda har bir narsaga bo'lgan qiziqishni rivojlanishi to'g'ridan – to'g'ri ta'limning, mashg'ulotlarning to'g'ri va samarali tashkil qilinishiga bog'liq. Shuning uchun tarbiyachi bolalarda qiziqishlar rivojlanishining qonuniyatlarini nazarda tutishlari kerak.[8]

NATIJA

Kichik yoshdagi bolalarda qiziqishlar, aqliy taraqqiyot rivojlanishi oddiydan murakkabga, ma'lumdan noma'lumga, yaqindan uzoqqa, tasvirlashdan tushuntirishga, faktlardan umumlashtirishga qarab boradi. Mashg'ulotlar davomida bolalarni ta'limni o'zlashtirishda quyidagilarga e'tibor qaratish lozim:

- Bolalar qanchalik yosh bo'lsalar, ta'lim shunchalik ko'rgazmali bo'lishi hamda faol harakt qilish katta rol o'ynaydi. Barcha bolalar bir xil bilimga ega emas, ular turli

tayyorgarlik darajasiga ega va bundan boshqacha bo'lishi ham mumkin emas. Shu sababli, berilgan materialni bilmaslik past o'zlashtirishning asl sababini ko'rsatmasligi mumkin. Bilamizki, ko'pchilik pedagoglar bolalarning aqliy rivojlanishini baholashda qiynaladilar va buning oqibatida ularning ish faoliyatida ta'lim jarayonida hisobga olinishi lozim bo'lgan muhim omil go'yoki chetda qolib ketadi. Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, bolalarning aqliy rivojlanish darajasi ulardagi nazariy yoki amaliy bilim olishga bo'lgan qobiliyat yoki bilimning mavjudligi bilangina aniqlanmaydi. [9]

Bolaning aqliy rivojlanish darajasi tafakkur jarayonlarining rivojlanganligi, o'quv materialining muhim va asosiylarni ajrata olishi, olgan bilim yoki hosil qilingan, o'zlashtirilgan ko'nikmani boshqa faoliyatga ko'chira olishi, turli nazariy bilimlarni amalda qo'llay olishi, mustaqil fikrlashi, xulosa chiqara olishi kabi bir qancha belgilar bilan aniqlanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, kichik yoshdagi bolalarning odob-axloq to'g'risidagi tasavvurlari bilan fikr va mulohazalarining mazmuni farqlanadi. Buning sababi ularning turmush tajribasi ko'lami, yosh davriga xos xususiyatlari (injiqlik, qaysarlik, shoshqaloqlik yoki serharakatlik kabi) bo'lishi mumkin. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil etiladigan didaktik o'yinlar orqali o'zi bilan teng yoshdagi bolalar bilan birga ko'rgan, o'ynagan, eshitgan yoki chizgan narsalari bolaning xususiyatlari rivojlanishida ko'proq samarali ta'sir eta oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Boymurodov N Amaliy psixologiya T.: 2008 y- 316 b.
2. Dilnoza Xalkuziyeva. Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga axloqiy-irodaviy tayyorligining psixologik jihatlari.
3. Ivanov P.I. M.Zufarova "Umumiy psixologiya" T.: 2008 y
4. Jo'raev S. , F.Qodirov "Kichkintoylar nutqini o'stirish" T.: 2005 y.
5. Nishonova Z. Alimova G. "Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi" T.: 2018
6. 2006 y 6. Nishonova Z.T. Do'stmuxammedova Sh.A. To'lyaganova Sh.T. Pedagogik psixologiya. Toshkent 2011
7. Voxidov M. "Bolalar psixologiyasi" T.: O'qituvchi. 1982 y.

8. Султонова Н.А. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОДГОТОВКИ ДЕТЕЙ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ К СОЦИАЛЬНОЙ ЖИЗНИ В СЕМЬЕ // SCIENTIFIC PROGRESS 2021// 1 (6), 631-635

9. Юлчибоева, Д. Э. (2021). ОПРЕДЕЛЕНИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА. Scientific progress, 1(6), 695- 698.a

